

N. N. A HALÁL ANGYALA

HAT EZ MEG MI?

Mi ez? Bűnügyi film? Annak paródija? Burleszk? Abszurd komédia?

Is-is-is és se-se-se.

Herskó János ebben a munkájában (ismét Bíró Zsuzsával, mint forgatókönyv író társsal) továbbfejleszti azt az esszé-szerű körképet, amit a *Párbeszéd*ben a történelmi közelmúlt, a *Szevasz Verában* az ifjúság csodálkozó szemszögéből mutatott meg. Mindezt azzal a bájjal és találékony-sággal teszi, amit a *Két emelet boldogság* című vígjátékából ismerhetünk meg. Ebben a filmben — minden célzatos elrajzolttság nélkül — kitapintható társadalmunk teljes hierarchiája: a vezetőktől le egészen az öntudatjavesztett munkásfiguráig és még tovább, a lumpenizálódott rétegekig, akiknek megélhetéséhez szükséges a mindennapi sikkasztás vagy szélhámolás. Kölcsönkérhetnénk belső című Tadeusz Rozewicz színdarabjának gúnyos címét: A mi kis világunk, hogy jelezzük az irányt, merrefelé fordított fejjel kell ezt a filmet nézni. Herskó ebben a filmjében pontosan ábrázolja a demokráciánknak azt a fontos és furcsa vonását, hogy az osztályok és társadalmi rétegek között valóban ledőlnek a korlátok: különféle emberek összekeveredtségben érintkeznek egymással (van kapcsolatuk és jó kapcsolatuk „föl-felé” és érintkezésben vannak az alvilággal s mindazzal, ami társadalmi-helyrajzilag e kettő között elterül).

Miközben elragad a rendező eleganciája és játékos könnyedsége, mert faljáróként közlekedik a stílusok és a műfajok között, természetes magátólértetődöttséggel löki le magáról a stílusegység idejemúlta ortodoxiáját: hol egy pikáns bohózat, hol egy bűnügyi kergetőzés, hol egy lélektani dráma, hol egy Godardosan elkészített szociológiai beszélgetés hosszú-hosszú beállítása olvad össze egységes világgéppé — életérzéssé;

miközben Zsombolyai János ope-

ratóri művészetének segítségével a képpé és mozgássá fogalmazás nem hivalgó, értelmes szépsége marad meg (Lamorisse: Piros léggömbje óta színes filmen nem volt látható a szürkéknél ilyen gazdag sokasága);

miközben lefegyverez a nagyokra emlékeztető Midász-ság, hogy amihez csak hozzáér Herskó keze (kellék, bútorzat, raktár, kórházi iroda, szalmakazal, terasz, tv-stúdió) természetes és élő anyaggá változik, nem moziskodássá, „érdekes” helyszínekké, műteremkedéssé;

miközben magyar filmen ritkán látható mélységű és teátralitástól megfosztott színészi játékot láthatunk (nemcsak Vilt Tibor, Vitray Tamás, Szabó Árpád, e sűrűegyeniségű „civiliek” lágy elkeveredését a „hivatásosok” között), hanem Töröcsiknek megint egy új — fáradt — arcát, Mensárosnak egy súlyos alakítását, Ruttkainak minden modorosság nélküli asszonyiságát, legfőként pedig Gábor Miklóst, aki személyes izgalmu emberi mondanivalóival vesz részt a főszerep megteremtésében;

miközben némi aggályt érez a néző: *miről is szól ez a film?*

Illetőleg, hogy miről szól, az nem kétséges. Ezt csak az nem hajlandó észrevenni, aki reggelenként meglátván magát a borotválkozótükörben: legszívesebben szájoncsókolná saját magát. Elfecsérelt alkalmakról és elfecsérelt erőkről szól. Egy zűrzavaros és cseppfolyós életről, ahol csak átmeneti szilárdság található. Az ideges — társadalmi — tévcelkvésekről szól. Mellékutakról, hiúság-vágta, gög-törte, érvényesüléstaposta utakról szól, amik csupán egy gúnyos és kaján művészi önitélkezés folytán vezetnek oda, hogy bugyborékolva merüljön el a Volkswagenes vándor a folyóba a film végén.

Hogy tehetséges ember-e dr. Korin György, a film hőse, vagy üresfejű törtető; zseni vagy akarnok: ez csak egy tételes dramaturgia kánonkérdése. Egy művelt és tevékeny emberrel van dolgunk, aki érzeke-

nyen viseli magán a kor nyomait és aki szívesen menekül bele mellékutcákba, hogy kevesebbszer kelljen találkoznia önmagával és megfeszítetten szembesülnie saját erejével, képességeivel. Hiányzik belőle a romantikus vegytisztaság, a vagy-vagy sarkított tételessége, a zseni vagy szélhámos végletessége. Tehetséges is meg létraharcos is, egy ellen-Dugovits Titusz, aki nem leveti, hanem a várfalon fölfelé küzdi magát, lelelkve néhány törököt és kitartásával magával húzva fölfelé néhány embert.

Igen, mindez fölfogható az elmés párbeszédekből, a gúnyos jelenetekből és az okos és sűrű részletekből. De mi a film cselekménye? Nagyon valószínűtlen mese ez — ha részletei egy stilizációs síkon mindig belülről hitelesítettek is. Zavaros mese ráadásul. Teli szeszélyes kitérővel és hisztériás véletlenekkel.

De ez a hajszolt dramaturgia, a végzetnek (amit itt a társadalmi kapcsolatok képviselnek) ez a zaklatott, vak és nevetséges kiszámíthatatlansága, majdnem bohózatian valószínűtlen működése sok újat ad: min-

denek előtt egy társadalmi rajzot, határozott véleményt mindennapjaink káoszáról és arról a káoszról, amit magunk teremtünk magunknak: folytonos párhuzamos cselekvésekkel, félfüggyelmmel, megszünt koncentrációval, kapkodással és egyszerre több sínen futó életünkkel.

SZERELEM!

Már a *Párbeszéd*ben is nemi kapcsolatokban fejeződött ki a közéleti bizonytalanság. A kötődni nem tudás, a belső bizonytalanság, a céltalanság és a morális lazulás megfelelőjét most Korin György zavaros (de világosan áttekinthető) szerelmi kapcsolataiban találjuk meg. Nem fölháborodott, szemforgató elítéléssel, hanem gúnyos elemzőkészséggel követi nyomon Herskó az őszinte párhuzamos szerelmek, a futó kalandok, az ideges lefekvések (rossz szokás!), a pohár víz kiivására csökkent, egymást keresztező tartós viszonyok és az egymást megértő, „felvilágosult” házastársi kapcsolatok szövevényét.

A magyar filmdramaturgia „szerelmi modellje” *A császár parancsára* című színes, történelmi mozgóképsorozatban lelhető föl — de még az új magyar film kapcsolataiban is kánonizálódott ez —, a hősnék van egy előremutató és egy visszahúzó szerelmi kapcsolata. A szerelemnek ez a romantikus, kizárólagos osztálytartalommal fölruházott tartalma sokáig kísértett és csak mostanában számolódik föl végképpen filmjeinkben. Herskónál talán legsikeresebben deromantizálódik a férfi-nő kapcsolat. S bár kedélyes elnézéssel mutatja be a paralizálódott emberi viszonylatokat, a boldog-boldogtalan promizkuitást: nem hiányzik belőle a kritikai távoltage gúnyossága sem.

HELYSZINEK

Szövetkezeti házak, új rendelőintézet, modern kutatóközpont, luxus-

Töröcsik Mari és Gábor Miklós

villa, korszerű üzlet- és irodanegyed. Mégsem a mozilakkozás szokványhelyszínei ezek. Átgondolt és jelképes erejű arcát mutató háttér ez, ahol az új építkezések még nincsenek készen, ahol minduntalan fölbotlik az ember egy be nem fejezett padlólerakás akadályába, belelép egy festékesvödörbe, belezuhan egy meszesgödörbe. Útját, mozgását nehezítik a mindenhol meghúzódó és jelenlevő állványzatok: egy be nem fejezett, munka alatt levő társadalom, átmeneti félkésziségének cselekvő szimbólumai.

„MESZESGÖDÖR”

Korin, a pszichológus látszathalálát egy meszesgödörbe hullva leli. Ez a meszesgödör sok mindent tud a filmben. 1.) naturális játékkellék, a cselekménybonyolítás része, 2.) szorosán kapcsolódik a fent már említett jelképrendszerhez, 3.) filmtörténeti utalás, belső vízjegy, 4.) nem utolsó sorban pedig irodalomtörténeti-irodalompolitikai kategória, amit cselekvőképesen épített bele Herskó a film jelrendszerébe. (A „meszesgödör-nemzedék” a hatvanas évek elejének irodalomkritikusi jelszava, egy olyan nemzedéket bélyegez meg, amelyik részt vett a „nehéz évek” közéleti munkáiban, ezért a történelem meszesgödörébe hullottak és bizvást halottnak tekinthetjük őket. Ennek a nemzedéknek alsó határain foglal helyet Herskó János hőse: Korin György is. Részt vettek az 56 előtti közéletben. „Besározódtak” — nem úgy, mint azok, akik életkoruknál fogva vagy elégáns passzív ellenállásuk, apolitikus visszahúzódásuk, ellenséges önkirekesztésük, ostoba kirekesztettségük következtében megőrizhették intaktságukat, „tisztakezűségüket” és most a morál bajnokaiként kérik-követelik az elmaradt életjáradék befizetését és a jutalmat azért, hogy nem tettek semmit *azokban* az években.)

KULCSDRÁMA?

Milyen értelmetlen is volt a habzó vita a szerzői filmek körül! Menyire fölösleges! Hiszen minden dráma kulcsdráma, minden film szerzői film, ha valóban film és nem csupán ledér mozi. Az *N. N.*-ben a főbb figurákhoz megtalálhatja az ember a kulcsot, kit rejtenek az alakok, filmművészetünk egyik vagy másik kiemelkedő alakját sejtjük a szerepek színes bőre alatt. De ez a kulcs — álkulcs. Ha így nézzük: nem kulcsdráma, csak spherakni-dráma ez a bölcséleti bohózat.

Nem érdemes pletykákért turkálni a mesében. Sokkal gazdagabb zsákmányt találunk, ha a szereplők és a mese filozófiáját vigyázzuk. Olyan gazdag találatokra bukkanhatunk így, mint az Iglódi István által remekül megmintázott karrierista Rapoch Zoli és a Mensáros-termette Matheidesz Máté, Korin egyetlen és igazi ellensége, az egyetlen, aki megrendül ellenfele halálán, szemben a többiekkel: hálás tanítványokkal és protezsáltakkal, munkatársakkal és barátokkal, akik örülnek, undorkodnak és elárulnak. Szép és bölcs gondolat ez: nincs megbízhatóbb és hűségesebb barátunk mint egy méltányos ellenfél.

Jelenet a filmből

UTALÁSOK

A meszesgödör Herskó egyik munkatársának filmjéből, a *Hamis Izabellából* származik. Dayka Margit vezetésével a huligáncsoport mintha egyenesen Gyarmathi Livia filmjéből masírozott volna át. A tv-erőűjű indítás Szabó István *Álmodozások* korára utal. Mert egyik sem plágium, képtávitel, eredetietlenség, hanem szoros bekapcsolódás a magyar filmművészet egyik irányzatába. Belső vízjelek ezek, rokonszenvtüntetése, ugyanúgy, ahogyan Szabó utalt Herskó filmjére vagy ahogy Ágnes Varda a *Cleo*-ban Bunuet idézi. Ezek a finom képi idézetek fölgazdagítják a film belső légkörét és közelítik az N. N.-t ahhoz az antológiaszerű teljességhez, amit Louis Malle *Zazijában* úgy megcsodáltunk.

TRÁGARSÁG

A sajtóvetítésen még a csonkítatlan kópiát vetítették. Azóta kikapták a trágár kifejezéseket. A négybetűs szavakat meglehetősen gyakran (de sosem fölöslegesen) ejtették

ki a szereplők. Nem volna helyes most és itt fölmelegíteni a Nagyvilág lezajlott vitáját, de lehetetlen nem hivatkozni arra, hogy mindazokban az irodalmakban — a századvégi franciáknál vagy az amerikai beat-nemzedékeknél például —, ahol sűrűbben fordulnak elő a polgárhökkenető vaskosságok, prudériamentes kifejezések összeszövetkeznek a társadalombírálattal. E polgártbotránkozató trágárságok — amiket egyébként ma már minden úriasszony kötelességszerű stílusfordulatként sző bele csevegésébe — nem az erkölcsök eldurvulását, a kapcsolatok elvadulását jelzik. Sokkal inkább azt a harcot, amit a nőegyleti-lelkületű álszemérem, a ki-ne-mondja-farizeusság, a nemzeti szemforgatás, a testi és társadalmi realitások kimondását az illetlenség, a szobatisztátalanság körébe utasító jólneveltség, az „amiről nem beszélünk”-tilalmi közé kergető hamisság ellen folytatnak a művészek.

A szabadszájúság — bizonyos esetekben — a gondolkodás- és a vélemény szabadság előharcosa.

MOLNÁR GÁL PÉTER